

BOKESSAY

En Machiavelli for vår tid

TORBJØRN L. KNUTSEN

Ph.d., professor, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)
Torbjorn.knutsen@svt.ntnu.no

Krigskunst

Niccolò Machiavelli
Oslo: Vidarforlaget, 2012

Discorsi/Om fyrster

Niccolò Machiavelli
Oslo: Vidarforlaget, 2013

Niccolò Machiavelli (1469–1527) har et rykte som maktens kyniske filosof. I studiet av Internasjonal Politikk (IP) er han ofte fremstilt som en av grunnleggerne av den realpolitiske eller realistiske skolen. Da blir han presentert i samme åndedrag som den antikke historikeren Tukydid og den britiske kontraktfilosofen Thomas Hobbes. Riktignok har Machiavelli fellestrekk med både Tukydid og Hobbes, men når han så ofte plasseres i selskap med dem, fremtrer han et ganske spesielt lys. Da settes hans lille bok *Fyrsten* i sentrum for oppmerksomheten. Da skiller *Fyrsten* fra Machiavellis andre viktige bok, *Discorsi*. Da inviteres studenter av Internasjonal Politikk til å lese hans tekster fra ett bestemt perspektiv. Og da går de ofte glipp av at Machiavelli også har et helt annet rykte: som det republikanske folkestyrets filosof.

Fyrsten og *Discorsi* er svært forskjellige bøker. Den ene er et kynisk forsvarsskrift for en eneveldig hersker, den andre en varm forsvarstale for en folkestyrt republikk. Den ene forklarer hvordan fyrsten kan holde på makten, den andre fremholder at makten bør spres på mange hender. Den ene forteller makthaverne at de ikke kan stole på noen, den andre fastslår at de bare kan stole på folket. De to bøkene er forskjellige, men de hører sammen. De ble påbegynt samtidig (våren 1513), og inngår i samme prosjekt. De ble tilfeldigvis også utgitt samtidig (i 1531, fire år etter Machiavellis død).

Nå kan de to bøkene også leses sammen. På norsk og i Jon Bingens oversettelse. Hans oversettelser av *Fyrsten* og *Discorsi* har vært utgitt tidligere (Machiavelli 1999; 2004). Men nå har Vidarforlaget samlet de to i ett tykt bind. Bingen har skrevet et forord som viser at de to bøkene hører naturlig og tett sammen. Det er imidlertid ikke det politiske budskapet som i siste instans binder dem sammen, skriver Bingen i forordet, men *tiden*. «Machiavelli lever og ånder i et syklisk tidsunivers» skriver han (Bingen 2013: 6). Dette er et helt sentralt poeng. Og det forsvinner når *Fyrsten* leses alene.

I Norge har *Fyrsten* som regel vært lest alene. Det finnes mange norske oversettelser av *Fyrsten*, men ingen av *Discorsi* eller *Krigskunst* – det vil si, ikke før Bingen oversatte dem (i henholdsvis 2004 og 2012). Når hans oversettelser av *Fyrsten* og *Discorsi* nå bringes ut i samme bind, inviterer Bingen til en ny forståelse av Machiavellis klassiske tekster. En nytolkning som legger stor vekt på Machiavellis sykliske historiesyn.¹

Bingens norske oversettelser av *Fyrsten*, *Discorsi* og *Krigskunst* får frem helheten i Machiavellis verk og viser det store spennet i hans politiske tenkning. Sammen viser de tre bøkene hvor aparte *Fyrsten* er i Machiavellis store produksjon – og hvor utilstrekkelig det er å lese den alene og uten sammenheng. Endelig viser de tre bøkene Machiavellis fortsatte aktualitet. Særlig for studenter av IP. For disse bøkene dreier seg alle til syvende og sist om statsbygging, et tema som har fått økt oppmerksomhet i IP-kretser etter den kalde krigens slutt. Etter ti år med frustrerende feider i Afghanistan bidrar Machiavelli med klassiske innsikter i krig, okkupasjon og statsbygging som er nyttige korrektiv til vår tids enkle tro på folkestyret.

Ut fra *Fyrsten* alene er det lett å tro at Machiavelli er en motstander av folkestyret. Men det er han slett ikke. Han er en varm forsvarer av det og ser republikken som den beste av alle styreformer. I motsetning til hva en rask alenelesning av *Fyrsten* skulle få en til å tro, er Machiavelli en av de viktigste talsmennene for den republikanske styreform i Vestens politiske teoritradisjon – hans *Discorsi* motiverte Parlamentets ledere under de engelske borgerkrigene og inspirerte opprørerne i Englands amerikanske kolonier (Pocock 1975; Knutsen 2013).

Tanken om at folkestyret er en *naturlig* styreform vil Machiavelli imidlertid avvise som ahistorisk. For en erfaren diplomat og en historiker som

1. Både H. P. L'Orange og Trond Berg Eriksen har oversatt *Fyrsten* (henholdsvis i 1948 og 2007); begge oversettelsene er lett tilgjengelige. Tidligere oversettelser kan være vanskeligere å få tak i – som oversettelsene til Arne Brenna (1943), Hans E. Kinck (1916), Fredrik Weisse (1989) og J. C. Barth (1876). De forskjellige oversettelsene gjenspeiler i forskjellig grad både tidsånd og oversetterens fortolkning av Machiavelli. Det later til at Bingen er den eneste av dem som ser *Fyrsten* i nær sammenheng med *Discorsi* og som betoner det sykliske elementet i Machiavelli. For øvrig kunne en mer systematisk sammenligning av de forskjellige *Fyrsten*-oversettelsene være en interessant øvelse.

ham er det lite som er naturlig i politikken verden. Machiavelli er en varm tilhenger av folkestyret, men – som alle de tre bøkene som her er under omtale viser – holder han folkestyret for å være en krevende og sårbar styreform.

Og så må det legges til en siste grunn til å stifte nytt bekjentskap med Machiavelli: bøkene hans feirer runde år. Det er ganske nøyaktig 500 år siden Machiavelli innredet en skrivestue på gården sin, dyppet sin penn og begynte sitt betydelige forfatterskap.

I

Da Machiavelli satte seg ned for å skrive, hadde han lang erfaring som diplomat og politisk analytiker. Han hadde arbeidet for Piero Soderinis florentinske regjering i 14 intense år – fra han var 29 til han var 43. Karrieren hans fikk en brå slutt i 1512 da Soderinis regjering falt og et nytt regime ble etablert under innflytelse av Medici-familiens overhode, Giuliano de' Medici. Soderinis støttespillere ble arrestert – deriblant Machiavelli. Han ble fengslet og torturert av de nye makthaverne og deretter løslatt under et generelt amnesti i mars 1513.

Etter løslatelsen flyttet Machiavelli ut av Firenze. Han slo seg ned på familiens gård i Sant Andrea di Percussina noen kilometer utenfor byen. Her innredet han en skrivestue. Dypt bekymret over Firenzes fremtid, brukte han kveldene til å fylle ark etter ark med analyser av den politiske krisen i Firenze og Italia.

Ganske raskt falt arkene hans naturlig inn i tre bunker. Sommeren 1513 konsentrerte han seg om den ene av dem, og skrev i løpet av en håndfull måneder en liten bok som han ga tittelen *Il principatibus* («Om fyrster»). Den andre bunken ble et prosjekt som Machiavelli brukte ytterligere fem år på å ferdigstille. Den ble til boken *Dell'Arte della Guerra* («Krigskunst») som ble trykt og utgitt i 1519. Det tredje manuskriptet arbeidet Machiavelli med resten av livet. Det ble strengt tatt aldri ferdig. Et fyldig manuskript ble imidlertid publisert posthumt (i 1531) under tittelen *Discorsi – en drøftelse av Titus Livius ti første bøker*.

Machiavellis tre prosjekter handlet til syvende og sist om Firenze og ble motivert av samme dype politiske krise. Og det er nødvendig å gå tilbake til 1490-tallet for å identifisere begivenheter som utløste den. Én utløsende begivenhet var dødsfallet til Lorenzo de' Medici – (*il magnifico* eller «den prektige») i 1492. En annen var den franske invasjonen av Italia to år senere: Frankrikes Kong Charles VIII fór gjennom Firenze med sin hær i 1494 og destabiliserte byens styresett før han fortsatte sørover – han var på vei for å erobre Napoli, som han mente han hadde arvet etter sin farmor, Marie av Anjou. En tredje begivenhet som bidro til å utløse krisen i

Firenze var Spanias reaksjon på den franske invasjonen: så snart spanskekongen Alfonso II fikk høre om Charles VIIIs hærtog, tok han sine forholdsregler og begynte å demme opp for fransk innflytelse. Han organiserte bl.a. en allianse av italienske bystater, og han sendte en hær med spanske soldater inn i Italia.

Dette var opptakten til De italienske krigene, hvor Frankrikes og Spanias kongehus konkurrerte om innflytelse over de italienske bystatene. Striden mellom de to kongehusene bølget frem og tilbake i 60 år. Den ramponerte bystatenes økonomiske grunnlag. Den ødela balansen i det regionale bystatssystemet. Den brakte, i det hele tatt, med seg uorden og krise som skamferte den strålende italienske renessansen.

Under disse krigene var Machiavelli diplomat og sekretær for Firenzes regjering og dens leder, Piero Soderini. Machiavelli så at rivaliseringen mellom de to eksterne stormaktene var den viktigste årsaken til Firenzes usikkerhet og Italias forfall og krise. Han så også at Frankrike og Spania representerte en ny type politisk formasjon: de var omfattende territorialstater, forent under én konge – i motsetning til de italienske bystatene som forble små og splittet og som lå i evig strid med hverandre. Machiavelli observerte hvordan bystatene tenkte kortsiktig og egoistisk og allierte seg snart med den ene invaderende makten og snart med den andre. Machiavelli kunne bare finne ett botemiddel på denne krisen: de italienske bystatene måtte legge til side interne krangler og rivaliseringer og alliere seg med hverandre. De måtte gjøre det samme som Spania og Frankrike hadde gjort for lenge siden: gå sammen i en større enhet. Bare gjennom politisk integrasjon og militær samordning kunne bystatene drive ut de fremmede stormaktene, fremholdt han.

II

Et mulighetens vindu åpnet seg i mars 1513 da Giovanni di Lorenzo de' Medici ble utnevnt til pave (og tok navnet Leo X). Den nye paven var fetter til Firenzes nye hersker, Giuliano de' Medici. Dersom de to fetterne kunne inngå en allianse seg imellom, kunne de lede et forsøk på å samle Italia til ett rike og drive de fremmede styrkene ut av landet, mente Machiavelli. For å begrunne denne analysen skrev han *Om fyrster*.

Boken begynner med å avgrense emnet. Machiavelli forklarer først at han ikke skal drøfte republikker (og antyder at han arbeider med en annen bok som drøfter den republikanske styreform), men at han skal ta for seg prinsipater eller fyrstedømmer. Deretter definerer han fyrstedømmet som et eneveldig og arvelig styresett. Endelig skriver Machiavelli at han ikke er opptatt av etablerte fyrstedømmer hvor arvefølgen er etablert; det er *nye* fyrstedømmer som opptar ham. Han er interessert i å finne ut hva som

kreves for å etablere et fyrstedømme så å si fra bunnen av. I den sammenhengen vier han stor oppmerksomhet til samtaler som han i sin tid hadde med Cesare Borgia; han som ikke hadde arvet noe land, men som forsøkte å bygge et fyrstedømme helt fra bunnen.

Andre del av boken (kapitlene 10–14) presenterer fyrstedømmets grunnlag: militær makt. Slik makt er til syvende og sist grunnlaget for all sosial orden. Og orden er i sin tur forutsetningen for en velfungerende stat, fremholder Machiavelli, som understreker at en god fyrste først og fremst må være en god militær leder.

Tredje del av boken (kapitlene 15–23) forklarer hvilke egenskaper en god fyrste må ha for å holde orden. Han må bl.a. være sterk som en løve og slu som en rev. Men han må også oppfattes som troverdig, ærlig, from og god. Det sentrale begrepet her er «oppfattet som», understreker Machiavelli. Det er ikke nødvendig å *være* troverdig, ærlig, from og god; for disse dydene vil ikke nødvendigvis være tilstrekkelig til å sikre orden, stabilitet og statens beste. I noen tilfeller må fyrsten også være slu og bedragerisk. For i politikk (og særlig i politikk mellom fyrster) gjelder andre dyder enn i forholdet mellom individer.

De tre siste kapitlene i *Om fyrster* (kapitlene 24–26) utgjør bokens fjerde og siste del. Her bruker Machiavelli definisjoner og begreper som er presentert i de tidligere delene til å gjennomgå den politiske situasjonen i Italia i kjølvannet av den franske og den spanske invasjonen. Machiavelli konkluderer med at Medici-familien må ta initiativet til å samle Italia for å drive fremmede styrker ut av landet.

Om fyrster ble ferdig i desember 1513. Machiavelli gjorde seg flid med teksten. Han skrev en smigrende dedikasjon til Giuliano de' Medici og sendte boken til ham – herskeren som hadde kastet Machiavelli i fengsel bare noen måneder tidligere. Teksten demonstrerer Machiavellis diplomatiske kunnskap, hans elegante penn og hans analytiske evner. Boken blir ofte betraktet som en usedvanlig forseggjort jobbsøknad; og det er ingen urimelig tolkning. Den blir ofte også plassert i en sjanger som har en lang tradisjon i politisk litteratur – den såkalte *speculum regale*-tradisjonen av bøker som er skrevet av politiske rådgivere for å gi nye makthavere en praktisk innføring i politikk og administrasjon.² Giuliano mottok boken like før jul, men sendte aldri noe takkebrev til forfatteren. Machiavelli gikk lenge i uvisshet om hva Giuliano mente om boken og ga etter hvert opp håpet om at den ville skaffe ham en stilling i staten. Da Machiavelli i 1516

2. Sjangeren for «*speculum regale*» eller «kongelige speil» går langt tilbake. De eldste bøkene av denne typen finner vi i Persia. Senere finner vi også eksempler i Europa. Et eksempel fra Norges politiske historie er *Konungs skuggsjá* («Kongespeilet») som ble skrevet midt på 1200-tallet som lærebok i statskunnskap for sønnene til kong Magnus Lagabøte.

fikk høre at Giuliano var død, skrev han en straks ny dedikasjon – denne gangen til Medici-familiens nye overhode, den 24-årige Lorenzo.

III

Da det kom til stykket, sendte Machiavelli imidlertid verken bok eller dedikasjon til den unge Lorenzo. En av grunnene var at Machiavelli i mellomtiden var blitt trukket med i en krets akademikere og aristokrater som støttet ham i en ny og lovende karriere som skribent og kommentator. Han møtte jevnlig byens beste borgere til diskusjoner i Orti Oricellari, en hage som slekten Rucellai hadde anlagt ved sin store Villa Quaracchi i utkanten av Firenze. De fleste medlemmene i Oricellari-kretsen hadde vært motstandere av Soderini og av det regimet som Machiavelli hadde arbeidet for. De ble imidlertid raskt skuffet over styret til både Giuliano og Lorenzo, og utviklet raskt en skepsis til det nye Medici-regimet. Med sin politiske erfaring, sin analytiske evne og sine vittige formuleringer ble Machiavelli et verdsatt medlem av denne kretsen.

Medlemmene i Oricellari-kretsen oppmuntret Machiavelli til å skrive. Han takket for tilliten ved å skrive en roman (*Belfagor*, 1515), dikt, historier og skuespill (bl.a. *Andria*, 1517 og *Mandrakeroten*, 1518). I tillegg fortsatte han å skrive på sine politiske manuskripter. Han ble stimulert av kretsens diskusjoner og foredrag – og han foredro selv om både romersk krigføring og om den tidlige romerske republikken. I 1519 ferdigstilte han et manuskript om krigskunst som ble trykt og utgitt under tittelen *Dell'Arte della Guerra* («Om krigskunst»).

Boken *Om krigskunst* er svært annerledes enn boken *Om fyrster*. For mens *Om fyrster* var skrevet i et enkelt og klart språk, ble *Krigskunst* ført i en formell og høytidelig stil. Mens *Om fyrster* er konkret og beskrivende, er *Krigskunst* en samling av sju dialoger. Den første dialogen forteller hvordan general Fabrizio Colonna besøker Firenze og blir invitert til et festmåltid og til diskusjoner hos Cosimo Rucellai, et sentralt medlem av Oricellari-kretsen. Dialogene som følger dreier seg om hvordan en hær best kan etableres, organiseres, trenes og anvendes. De første to dialogene er mellom Colonna og Cosimo Rucellai; de neste inkluderer kretsens yngre medlemmer.

Machiavelli kaller det dialoger, men i praksis er dette sju monologer av Colonna, forsiktig styrt av beundrende spørsmål fra bl.a. Zanobi Buondelmonti, Batista della Palla og Luigi Alamanni. Alle fremstilles for øvrig som republikanere.³ Selv om formen på *Krigskunst* er forskjellig fra *Om fyrster*,

3. Medlemmene av Oricellari-kretsen var republikanere og politisk aktive. I 1523 organiserte Zanobi Buondelmonti, Batista della Palla og Luigi Alamanni en sammensvergelse mot Medici-styret i Firenze. Den ble avslørt, de to første ble henrettet; Alamanni reddet livet ved å flykte til Frankrike. Machiavelli var en tid i regimets søkelys, men ble ikke funnet skyldig, skriver Bingen (2012: 17).

er grunntemaet det samme: Italias samling. Diskusjonene dreier seg om krig og krigens organisering. Alt dette har imidlertid som åpenbar hensikt å tjene Italias samling og drive ut fremmede styrker. Beundringen for den romerske republikken, som er så klar i *Om fyrster*, er også åpenbar i *Krigskunst*. General Colonna argumenterer igjen og igjen for at en god hær må organiseres ut fra den romerske republikkens prinsipper.

Det er grunn til å tro at Machiavelli legger ord i munnen på Colonna, og at det i stor grad er Machiavellis egne tanker som kommer til uttrykk i Colonnas lange utredninger.⁴ For Colonna gjentar flere poeng fra både *Om fyrster* og *Discorsi* – ikke minst påstanden om at militærmakt er statens grunnlag og at en dyktig fyrste er like mye general som statsleder fordi krig og politikk er analoge virksomheter. Militære og sivile interesser er ikke skarpt adskilt hos Machiavelli. Ikke bare fordi Machiavelli betrakter staten som et monopol på voldsmakt, men også fordi han mener militær makt er en forutsetning for sivil orden som i sin tur er en forutsetning for en fungerende republikk. I alle de tre bøkene – *Om fyrster*, *Krigskunst* og *Discorsi* – er Machiavelli også klar i sin motstand mot et forsvar basert på leiesoldater og i sitt forsvar av et folkeforsvar basert på verneplikt etter modell fra Roms tidlige republikk.

IV

Den norske oversettelsen av *Krigskunst* er utstyrt med et innledende essay på 25 sider, komplett med noter og en litteraturoversikt. Her skriver Bingen at *Krigskunst* er en av de aller første traktatene som finnes om moderne krigføring og at den ble en umiddelbar suksess – at den raskt ble innlemmet i krigsvitenskapelige bibliotek, hvor den stod oppstilt ved siden av klassikere som Justus Lipsius (*De militia Romana*, 1558), Karl von Clausewitz (*Vom Kriege*, 1832), Antione de Jomini (*Précis de l'art de la guerre*, 1838) og Hans Delbrück (*Geschichte die Kriegsdiskurs*, 1922). Bingens innledning introduserer Machiavelli som diplomat og som skribent. Innledningen gir bakgrunnen til De italienske krigene, til krisen i den florentinske republikken og, ikke minst, til boken selv.

Oversettelsen av *Discorsi/Om fyrster* er imidlertid kun utstyrt med et fem siders forord. Det drøfter hurtig Machiavellis brunsvidde rykte, nevner kort omstendighetene rundt de to bøkens tilblivelse, kommenterer de to regimetyperne – hhv. republikk og fyrstedømme – og gir et riss av bøkens virkningshistorie. Det viktigste poenget kommer litt bort mellom disse velkjente tropene: at «Machiavelli lever og ånder i et syklisk tidsunivers» (s. 6). Dette er et helt sentralt poeng i lesningen av Machia-

4. Det er ikke alle som er enige i dette. For et annet syn, se Mansfield (1996).

vellis tekster. Det er et poeng som forsvinner når *Fyrsten* leses alene. Uheldigvis forsvinner det også i stor grad i Vidarforlagets utgave. Den mangler en skikkelig innføring til dette sykliske tidsuniverset og en forklaring på den betydningen dette har for Machiavellis tidsforståelse, historiesyn og politiske tenkning. Bingen overlater til Machiavelli selv å presentere sitt sykliske tidsunivers – som gir nøkkelen til både *Discorsi* og *Om fyrster*.

Machiavelli gir selv en klar nok presentasjon av sin sirkelteori på de innledende sidene av *Discorsi*. I første kapittel presenterer Machiavelli sin hovedproblemstilling – hvordan oppstod den romerske republikken med sine kloke lover, store friheter og sin gode og stabile samfunnsorden? Han tar så vidt opp tråden fra boken *Om fyrster* og antyder at republikker og fyrstedømmer er ulike styreform. I andre kapittel presenterer han teorien sin: At selv om de to styreformene er ulike, er de likevel elementer i samme store historiske prosess. De spiller hver sin rolle i en makropolitisk utvikling. Fyrstedømmet oppstår fra krig. Siden erstattes det av et stormannsvælde – et elitestyre eller aristokrati – som i sin tur erstattes av folkestyre som før eller senere korrumpes, og samfunnet faller tilbake til krig og kaos. «Slik danner styreformene en sirkel» (Machiavelli 2013: 43). Den lille setningen om styreformenes sirkel er kjernen i Machiavellis politiske teori. Og hans *Discorsi* viser hvordan Roms utvikling følger fasene i denne sirkelmodellen.

Machiavelli er rask på labben. Det er lett å overse teorien hans blant de mange andre poengene. Men budskapet er klart: Fyrstedømme og republikk er ikke bare forskjellige regimetyper, de tilhører forskjellige trinn i statens politiske utvikling. Fyrstedømmet er en primitiv og repressiv styreform – den er underlagt den eneveldige fyrstens vilje og makt; makten går i arv fra far til sønn; fyrstens hensikt er først og fremst er å skape fred og holde orden. Republikken derimot, er en utviklet styreform: det er en regimetype som avspeiler folkets vilje og som trekker borgerne inn i statens politiske prosesser; republikkens hensikt er å legge betingelsene til rette for folks frihet og, til syvende og sist, sikre selvstyre og utvikling.

Machiavelli døde før han fikk ferdigstilt *Discorsi*. Han hadde mye på hjertet, og teksten er ofte tematisk springende. Det er likevel tydelig at han har organisert presentasjonen sin etter fasene i sirkelteorien fra kapittel to – at Rom begynte som et enevelde, utviklet seg gjennom aristokratiske og folkestyrte faser, forfalt og gjennom intern strid endte opp som et enevelde igjen.

Machiavelli viser først hvordan Romulus etablerte et godt enevelde i Rom og laget lover som gjorde slutt på krig og kranjel (ibid.: 79ff). Deretter viser han hvordan det gode eneveldet gled over i et korrumpert enevelde (eller tyranni) og hvordan politikken forfalt til sammensvergelses og renkespill. På ett tidspunkt gjorde folket opprør. Roms stormenn avskaffet

kongedømmet og tok selv over styret. «Stormennene ble ansett for å være folkets frigjørere straks kongen var tatt av dage» (ibid.: 42). Makten ble overtatt av en gruppe som utgikk fra bystatens beste familier – *patrisiatet*. Disse familiene etablerte konsulembetet, senatet og andre politiske institusjoner som ble helt sentrale i en ny, aristokratisk styreform (ibid.:57ff). De la an på å styre ut fra allmenne interesser og felles nytte, og styrte «med stor kraft og bevarte staten» (idem.). Men også dette styresettet forfalt over tid. Stormannsstyret gled over i et klikkvælde – et «styre av og for de få uten hensyn til noen borger- og fellesskapsånd» (ibid.: 43). Samtidig utviklet samfunnet seg økonomisk og sosialt.

Dermed varte det ikke lenge før det gikk med dem som det hadde gått med tyrannen. Folket ønsket å slutte seg til enhver som ville lede dem mot makthaverne, og denne lot ikke vente på seg. Snart hadde han, med mengdens hjelp, tatt livet av de få og mektige. Men siden erindringen om fyrsten fortsatt var levende, og det ikke var innført noe ønske om å innsette en ny, ble nå folkestyret innført. Dette var slik innrettet at verken stormennene, noen få eller én mann hadde stor innflytelse (idem.).

Bredere grupper fra folket – *plebeierne* – ble inkludert i de politiske beslutningene. Det ble etablert et folkestyre med brede kanaler for valg og institusjoner for folkelig deltagelse, bl.a. tribunatet (ibid.: 53f, 63f). Men også dette styresettet forfalt. Det opprinnelige samholdet forvitret over tid. Det som i utgangspunktet hadde vært feiret som frihet og folkestyre, gled inn i «allmenn løssluppenhet uten aktelse for verken den enkelte eller det offentlige. Fordi alle levde etter sitt eget hode, ble hver dag fylt med fornærmelser og skjenderi» (ibid.: 43), særlig under Gracci-brødrenes regjeringstid. Politikken gled over i tretter og konflikter (ibid.: 88, 165f). For å stanse tøylesløshet og forhindre kaos gjenoppstod fyrstedømmet. «Slik danner styreformene en sirkel» (ibid.: 43).

Implikasjonene er klare. Stater utvikler seg over tid. Utviklingen kan deles opp i flere faser. Machiavelli drøfter første fase av den politiske utviklingen i boken *Om fyrster*. I *Discorsi* retter han søkelyset først og fremst mot en langt mer fremskreden fase og en langt mer avansert form for politisk orden. De to styreformene – fyrstedømmet og folkestyret – er forskjellige bl.a. fordi de befinner seg på forskjellige utviklingstrinn. Men de tilhører samme makropolitisk sirkel. Det største ankepunktet mot Vidarforlagets utgave av *Discorsi/Om fyrster* er at bindet mangler et innledende essay som mer inngående drøfter dette historiefilosofiske elementet i Machiavellis politiske tenkning.

Samtidig fortjener Bingen ros for å ha utstyrt dette bindet med et noteapparat som er mer enn fyldig: det består av nær 1500 fotnoter – enkelte av dem på en halv side eller mer. De utgjør en overdådig samling tilleggsopp-

lysninger som klargjør og beriker teksten. Mange av notene setter Machiavellis argument inn i historisk kontekst; andre presenterer personer som Machiavelli viser til i tekstene; atter andre identifiserer Machiavellis kilder – og gjengir ofte fyldige sitater fra Titus Livius, Aristoteles, Cicero, Plutarkus, Polybius, Sallustus og andre. I tillegg er dette bindet utstyrt med et fyldig register over personer Machiavelli viser til i de to tekstene sine. Det er en betydelig kunnskap om både Machiavelli selv, ideene hans og om samtiden hans som kommer frem i dette noteapparatet.

V

Jon Bingen har i senere år oversatt tre betydelige bøker av Machiavelli: *Om fyrster*, *Discorsi* og *Krigskunst*. De to siste er oversatt til norsk for første gang. Men Machiavelli skrev også en fjerde bok: *Istorie fiorentine* (eller *Firenzes historie*). Den har aldri fått noen norsk oversettelse. Machiavelli skrev den mellom 1521 og 1526. Og det er hans siste store bok. Den har lenge vært oversatt og lite lest. Noen mener det er fordi dette en dårlig historiebok og et venstrehåndsarbeid. Men det kan også hevdes at dette er Machiavellis siste store politiske verk.

Som historiebok betraktet er *Firenzes historie* ganske tvilsom. Fremstillingen er springende. Deler av bystatens historie er feid over med harelabb mens andre er drøftet inngående – mellom første og andre bok er det et hopp i tid på nesten tusen år. Verket har lange digresjoner – store deler av femte og sjette bok drøfter ikke Firenze i det hele tatt, men tar opp forholdene i Rom og i andre bystater. Enkelte av Machiavellis påstander er suspekte – som når han påstår at Firenze ble etablert i år 80 f.Kr. Flere steder kommer han trekkende med poeng fra de andre bøkene sine.

Men det også ganske åpenbart at den sykliske utviklingsteorien som Machiavelli presenterte i begynnelsen av *Discorsi*, utgjør den disponerende rammen rundt *Firenzes historie*. Slik sett kommer boken i et annet lys. For da er den ikke noen historiebok i vanlig forstand, men en case-studie i politisk utvikling. Boken blir da heller ikke noe hastverksarbeid, men kan ses som Machiavellis mest modne og syntetiske verk. Her finnes argumenter fra hans andre bøker – portrett av flinke fyrster, kritikk av leiesoldater, forsvar for folkemilitsen, idealet om den frie borger og de samlende verdiene fra den romerske republikkens tid. Boken er en stall for Machiavellis mange kjepphester. Men de drar i spann. De er selet sammen av et historiefilosofisk konsept, og de trekker et analytisk argument.

Fortellingen er organisert etter Machiavellis sykliske utviklingsmodell – den som er introdusert i andre kapitler av *Discorsi* og som presenterer statens utvikling, først fra kaos til en eviglig førstefase, så til en aristo-

kratisk andrefase og endelig til en folkestyrt tredjefase.⁵ Ingen andre steder har Machiavelli fulgt sin utviklingsmodell så systematisk som her. En norsk oversettelse av Machiavellis siste store verk vil gi en utmerket anledning til å skrive en sammenfattende drøfting av hans politiske teorier og løfte frem hans historiefilosofiske sirkelsyn.

Firenzes historie viser hvordan veien fra strid og kaos i Nord-Italia (rundt år 80 f.Kr.) frem til Lorenzos prektige regjeringstid (1469–1492) var lang og kronglete; hvordan utviklingen gikk gjennom flere faser og hvordan overgangen fra en fase til en annen som regel var forbundet med konflikt og strid (en idé som senere dukker opp hos både darwinister og dialektikere og som finnes igjen bl.a. hos Karl Marx). *Firenzes historie* er, mer enn noen andre av Machiavellis bøker, en case-studie i statsbygging og politisk utvikling.

Og her ligger bokens fortsatte relevans. Kanskje først og fremst for statsvitenskapen, som har statsbygging som ett av sine klassiske temaer. Men boken er også relevant langt ut over statsviternes rekker. For de 20 årene som har gått siden den kalde krigens slutt, har stått i statsbyggingens og folkestyrets tegn. Og det er ikke bare akademikere som har vært opptatt av disse temaene. Utenriksledere har også drøftet dem. De har trukket dem inn i sine utviklings- og sikkerhetspolitiske diskusjoner og har ofte vært ivrige pådrivere av begge deler.

Dette begynte allerede tidlig på 1990-tallet med såkalt humanitære intervensjoner i Irak og Somalia, på Balkan og Haiti – ledet av vestlige stormakter og støttet av FN. Det fortsatte med militære intervensjoner i Afghanistan og Irak etter år 2000. De utviklings- og sikkerhetspolitiske drivkreftene bak disse operasjonene er sammensatte og skal settes til side ved denne anledningen. Her skal det bare påpekes tre ting. For det første at intervensjonenes legitimerende argumenter var forankret i en enkel, progressiv faseteori – intervensjonenes hensikt var å fjerne en aggressiv

5. Machiavelli skriver i første bok av *Firenzes historie* at byen ble grunnlagt i år 80 f.Kr.; historikere vil imidlertid fremholde at byen er langt eldre. Men de vil også erkjenne at rundt år 80 gjorde hærføreren Lucius Sulla slutt på en periode med uro i Nord-Italia og etablerte Firenze som en by hvor hans eldre soldater kunne pensjonere seg. Slik sett passer årstallet godt sammen med Machiavellis generelle påstand om at en sterk fyrste kan etablere orden fra kaos. Verkets andre bok går hurtig gjennom tusen år med byhistorie; så stopper den opp i 1215 og vier striden mellom guelpher og ghibellinere særlig oppmerksomhet. Machiavellis poeng er at denne striden beredte grunnen for en ny grunnlov og markerte dermed overgangen fra et fyrstedømme til et aristokratisk styresett. Tredje bok av *Firenzes historie* legger vekt på tekstilarbeidernes opprør i 1378. Opprøret ga støtet til store politiske endringer og munnet ut i enda en ny grunnlov – som markerte begynnelsen på et republikansk styresett. Fjerde bok i *Firenzes historie* vier stor oppmerksomhet til veksten av Medici-familiens rikdom og politiske makt. Femte og sjette bok drøfter Firenzes utenrikspolitikk – de beskriver Firenzes relasjoner med andre italienske bystater, og går gjennom en rekke felttog og kriger. Sjuende bok fortsetter der fjerde bok slutter; den drøfter hvordan Medici-familien kunne dominere florentisk politikk i flere generasjoner. Åttende og siste bok bringer historien opp til den strålende epoken da Lorenzo «il magnifico» de Medici styrte byen.

og undertrykkende tyrann og innføre et bedre styresett i form av et representativt folkestyre.

For det andre var det en sterk enighet blant både akademikere og politikere om at folkestyre er fredeligere enn andre styresett; folkestyrte republikker er i hvertfall fredelige seg imellom. Demokratier går ikke til krig mot hverandre, som fredsforskerne sier.

For det tredje var det stilltiende antatt at folkestyre var rimelig lett å få til. For folk flest ønsker fred. Og et styresett som gjenspeiler ønskene til folk flest vil være et rimelig fredelig styresett. Med et slikt utgangspunkt var det rimelig å anta at dersom tyranner blir fjernet, vil folkestyrer vokse frem ganske av seg selv.

Det er få som vil protestere på den første tanken – om at det er en god ting å fjerne en aggressiv og undertrykkende tyrann og erstatte ham med et representativt folkestyre. Også Machiavelli vil slutte seg til den. Videre er det stor enighet om at stater med representativt folkestyre sjelden går til krig mot hverandre. Hva Machiavelli ville ha ment om akkurat dette vil vi aldri få vite; men vi kan slå fast at tesen til fredsforskere på Yale og PRIO raskt ble omfavnet av de fleste – inkludert krigshissere i Downing Street, Det hvite hus og i Pentagon. Når det gjelder tanken om at folkestyre er rimelig lett å få til, er meningene mer delte. For eksempel var USAs utenriksminister Colin Powell i sin tid skeptisk til den. Like før invasjonen av Irak skal han ha advart president George W. Bush ved å vise til advarselen som henger over blomsterpottene i hagebutikken *The Pottery Barn*: «You break it, you buy it». Powell kunne like gjerne ha vist til Machiavelli – f.eks. til diskusjonen i boken *Om fyrster* om at statens grunnlag er militær makt og gode lover (ibid.: 663, 676f), men at det er militær makt som til syvende og sist opprettholder orden og garanterer lover i samfunnet. Staten er med andre ord et ordnende maktmonopol. Og dersom den amerikanske invasjonen kom til å ødelegge dette monopolet i Irak, ville de også ødelegge ordensmakten og lovene i landet. Da ville de amerikanske soldatene med ett stå midt oppe i et statsløst kaos.

Men Machiavelli ville ha lagt til ytterligere en advarsel: at fra kaos kan det aldri vokse frem noe folkestyre. Sirkelteorien hans sier at fra kaos kan det kun vokse frem fyrstedømmer. Så ville Machiavelli ha lagt til: av fyrstedømmer vokser det heller ikke frem noe folkestyre. Det kan etableres et *bedre* fyrstedømme etter at en tyrann er styrtet eller, i beste fall, et stormannsvelde; men ikke noe folkestyre. I Machiavellis tekster finnes det ikke noe eksempel på at et folkestyre har vokst frem fra verken kaos eller prinsipat. Grunnen til dette er enkel: Et folkestyre kan bare vokse frem der de rette forutsetningene er til stede. Et folkestyre krever at det først etableres nye sosiale organisasjoner som folket kan kanalisere sine aktiviteter gjennom – som for eksempel tribunatsystemet i Rom.

Machiavelli antyder resonnementet når han i boken *Om fyrster* råder eneveldige herskere til å holde makten samlet i egne hender og vokte seg for utfordrere. Fyrster må m.a.o. ikke tillate organisasjonsfrihet. De må ikke tillate andre organisasjoner i samfunnet enn dem som de selv har etablert for å styrke sitt eget regime. De må slå ned på organisasjoner som blir dannet spontant før disse utvikler seg til konkurrenter til det etablerte maktapparatet. Fyrsten må ødelegge organisasjoner som han selv ikke kan kontrollere fordi disse kan utfordre det maktmonopolet han møysommelig har samlet på egne hender. Når en slik tyrann styrtes, finnes det følgende ingen uavhengige organisasjoner igjen i landet. De organisasjonene som finnes er restene etter det gamle maktapparatet. Det står få eller ingen uavhengige ledere parat i kulissene som kan overta styre og stell. De ledere som måtte finnes har vært tilknyttet det gamle maktapparatet.

Dette var fremmede tanker for George W. Bush. Han trodde at dersom Saddam Hussein og hans tyranniske stat ble fjernet, så ville demokratiske institusjoner vokse frem av seg selv i Irak. Men Saddam hadde fulgt Machiavellis råd og hadde i løpet av sin tid ved makten fjernet alle rivaler. Da han ble felt, fantes det ingen uavhengige organisasjoner eller ledere som kunne ta over styringen av landet. Utenom de som klorte seg fast til restene av Saddams gamle apparat – og de som den amerikanske okkupasjonsmakten utpekte. Folket i Irak var stort sett skeptiske til begge.

En lignende situasjon oppstod i Libya etter at Mohammar Gaddafi ble styrtet. Han hadde sittet ved makten som en eneveldig fyrste i over 40 år og hadde aldri tillatt organisasjonsfrihet. Liksom Saddam hadde han slått ned på alle forsøk på å etablere uavhengige organisasjoner i landet. Da han ble styrtet, var det få eller ingen som var i stand til å overta makten – bortsett fra dem som hadde vært knyttet til og formet av Gaddafis eget politiske maskineri. Vestmaktene bidro til å styrte Gaddafi, men de bidro kun med luftmakt. De hadde ikke styrker på bakken, så libyerne måtte bruke egen militærmakt til å holde orden i samfunnet samtidig som de formet et nytt styresett. I utgangspunktet formet de et stormannsvelde. Under omstendighetene – i mangel av uavhengige institusjoner som kunne organisere befolkningen politisk – var dette de beste de kunne få til.

Afghanistan representerer enda en variasjon: Afghanistan var ikke noen enhetlig politisk aktør, men et sammensatt system – ikke så helt ulikt Italia på Machiavellis tid. Både Afghanistan og Italia var sammensatt av mange mindre enheter – bystater, teokratier eller krigsherredømmer. Innenfor den enkelte enhet fantes det en viss orden, men mellom enhetene hersket det lovløshet eller tilstand av anarki. Her måtte de enkelte enhetene sørge for seg selv. Og de inngikk i stadig skiftende allianser for å maksimere sin egen sikkerhet. Så lenge muligheten for å inngå allianser var fri, ble resultatet en viss orden i området som helhet. Orden var resultat av en viss «form for balanse» som Machiavelli (2013: 707, se også

66of) sa om Italia på 1400-tallet. Da balansen brøt sammen, oppstod det uro og langvarig strid.

For Italias vedkommende brøt maktbalansen sammen da Frankrikes kong Charles VIII invaderte i 1494; etter denne invasjonen ble Italia offer for de omliggende stormaktenes spill – skjønt balansen var allerede svekket da franskmennene invaderte. For Afghanistans vedkommende brøt maktbalansen sammen ved den sovjetiske invasjonen i 1979; etter dette ble Afghanistan offer for den kalde krigens supermaktrivalisering – skjønt maktbalansen var allerede svekket før sovjeterne invaderte. Machiavelli håpet i 1513 på at Medici-familien skulle etablere allianser som kunne forene nok italienske bystater til at krigen kunne bilegges og kaos fordrives; det lyktes ikke i Machiavellis levetid. I Afghanistan klarte Mullah Omar, godt hjulpet av Pakistan, å organisere et skjørt enevelde med Taliban som grunnstamme på midten av 1990-tallet. Taliban innførte et tyrannisk regime. Men det stagget krig og kaos som hadde herjet i landet i over 20 år. Da USA invaderte Afghanistan høsten 2001, ble Talibanregimet avsatt. Den tyranniske ordensmakten ble ødelagt. Klanledere og krigsherrer kom tilbake, og krigen begynte på ny.

Afghanistan kan som sagt minne om Italia på Machiavellis tid. Begge stedene var anarkiske samfunn, splittet i flere selvstendige provinser eller bystater som inngikk i et komplisert maktbalansesystem. Begge ble forstyrret av eksterne stormakter – i Italias tilfelle var det Frankrike og Spania som konkurrerte seg imellom om innflytelse i området; i Afghanistans kom eksterne impulser både fra den kalde krigens globale supermakter og fra lokale stormakter som India og Pakistan.

De to situasjonene har likhetstrekk, men de er på ingen måte identiske. Det er betydelige forskjeller mellom dem – ikke minst er det store forskjeller i den omliggende verdenssituasjonen. Det er også store forskjeller langs mange økonomiske og politiske dimensjoner mellom 1513 og i 2013. Men det er ikke slike likheter og forskjeller som er hovedsaken her. Hovedsaken er at den utviklingsteorien som Machiavelli formulerte og det begrepsapparatet som han utviklet for Renessansens Europa, det kan fremdeles benyttes på storpolitiske begivenheter 500 år senere. Og det er et vesentlig poeng i et lite, egalitært og demokratisk land som Norge hvor debatter om verdenspolitiske hendelser er styrt av noen få, ofte hjemmestrikkede forestillinger – som at folkestyre er det beste og mest naturlige styresettet i verden, og at når tyranner styrtes, vokser folkestyret frem.

Machiavelli er en av folkestyrets mest toneangivende talsmenn i Vestens politiske idéhistorie. Men han er også en viktig bidragsyter til den realpolitiske tradisjonen. Han tvinger oss til å løfte blikket. Han gir oss motstand. Han rister i våre enkle, vante forestillinger. Han er et uromoment. Han er reven i hønsegården (Eriksen 2006). Derfor er han fremde-

les verd å lese. Særlig i en tid hvor folkelige opprør ryster fyrster og tyranner i Nord-Afrika og Midtøsten.

De fleste av oss ønsker å se folkestyre vokse frem. Machiavelli minner oss imidlertid om at ønsker alene er utilstrekkelige verktøy i politisk analyse. Han minner oss om at også i politikken gjelder det enkle poenget at stedet man reiser fra er bestemmende for hvor man ender opp. Resultatet av folkelige opprør er m.a.o. avhengig av maktkonstellasjoner som finnes i utgangspunktet. Hvis folket kaster en tyrann, vil Machiavelli ikke vente at opprørets resultat blir folkestyre. For i et tyranni finnes det i utgangspunktet få eller ingen institusjoner som kan organisere folks interesser, samordne deres aktiviteter og fokusere deres politiske vilje på felles mål. Om en tyrann skulle falle, vil Machiavelli anta at det beste resultatet er et stormannssvelde. Det verste vil være kaos. Mellom de to ytterpunktene er det rom for mange variasjoner – alt etter det lokale utgangspunktet.

Litteratur

- Bingen, Jon (2013) Oversetterens forord. I Niccolò Machiavelli *Discorsi/Om fyrster*. Oslo: Vidarforlaget (5–10).
- Bingen, Jon (2012) Oversetterens innledning. I Niccolò Machiavelli *Krigskunst*. Oslo: Vidarforlaget (5–28).
- Eriksen, Trond Berg (2006) *Machiavelli: Reven i hønsegården*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Knutsen, Torbjørn (2013) Machiavelli. I Jørgen Pedersen (red.) *Politisk filosofi*. Oslo: Pax (227–58).
- Machiavelli, Niccolò (1999) *Fyrsten*. Oslo: Bokklubben nye bøker.
- Machiavelli, Niccolò (2004) *Discorsi*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Machiavelli, Niccolò (2012) *Krigskunst*. Oslo: Vidarforlaget.
- Machiavelli, Niccolò (2013) *Discorsi og Om fyrster*. Oslo: Vidarforlaget.
- Mansfield, Harvey C. (1996) *Machiavelli's Virtue*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pocock, John G. A. (1975) *The Machiavellian Moment*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.